

ІННОВАЦІЇ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто економічну сутність інновацій. Здійснено аналіз інноваційної діяльності підприємств України за період 2000–2009 рр. Встановлено, що державна реформаторська політика, здійснювана за роки перетворень, не сприяла підвищенню інноваційної активності. Обґрунтовано необхідність постійного впровадження інновацій на промислових підприємствах як визначального фактора економічного зростання.

Ключові слова: *інновація, інноваційний процес, інноваційний потенціал, конкуренція, інноваційна активність.*

Постановка проблеми. Найважливішим напрямом діяльності держави у галузі розвитку промисловості на сучасному етапі є забезпечення організаційної та всебічної інвестиційної підтримки створення нових високотехнологічних підприємств. Це буде сприяти створенню умов для сталого економічного розвитку, забезпечення необхідних структурних змін в економіці, вирішення соціальних і екологічних завдань, успішної інтеграції в європейське і світове співтовариство.

Структурні зміни на підприємствах повинні відбуватися у напрямку збільшення випуску високотехнологічної, наукомісткої продукції, що забезпечить зменшення питомої ваги сировинних, матеріаломістких, енергомістких та екологічно шкідливих виробництв. Одним з основних шляхів проведення таких перетворень є цілеспрямоване залучення інвестицій, у тому числі іноземних, цільова організаційна та фінансова підтримка реалізації інноваційних процесів.

В умовах глобалізації конкурентоспроможність країни визначається її здатністю генерувати та швидко впроваджувати інновації. Інноваційна діяльність у відновному зростанні економіки України набуває великого значення. У наш час інновації стають головним засобом ресурсозбереження та конкурентоспроможності підприємств, необхідною умовою підвищення якості і кількості продукції, появи нових товарів і послуг, є невід'ємною частиною виробничої та підприємницької діяльності.

Здатність до створення та практичного використання інновацій стає необхідною умовою досягнення якісного економічного зростання, науково-технічного та суспільного прогресу. Частка інноваційної складової в економічному зростанні розвинутих країн становить близько двох третин.

Метою роботи є дослідження теоретичних основ інновацій та інноваційних процесів, аналіз механізму інноваційної діяльності підприємств промислового комплексу, що забезпечує їх економічну стійкість і розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційний процес є рівнодіючою багатьох економічних факторів, об'єктивних і суб'єктивних, зовнішніх і внутрішніх.

До об'єктивних факторів можна віднести економічні закони, які активно впливають на інноваційну діяльність:

- закон отримання і привласнення прибутку, який можна назвати ще законом руху ринкової економіки, оскільки прибуток є рушійною силою виробництва;

- закон вартості, що регулює розвиток економіки і визначає необхідність взаємовигідного обміну в усіх видах операцій;

- закони попиту і пропозиції, що визначають економічний механізм зв'язку між виробництвом і споживанням;

- закон конкуренції, що характеризує економічний механізм, за допомогою якого на конкретному типі ринку реалізуються і взаємодіють об'єктивні економічні закони;

- закономірність циклічного розвитку економіки, що визначає взаємозв'язок ділової, в тому числі інноваційної активності і відповідної фази циклу [3].

Суб'єктивну природу мають ті фактори, дія яких є прямим наслідком свідомо прийнятих рішень. Серед них слід виділити такі:

- інноваційну політику держави як найважливішу складову державної економічної політики;

- грошово-кредитну політику організацій, що виступають у ролі інвесторів. Реалізація інноваційних проектів часто пов'язана з використанням позикових коштів, що потребує врахування високого ступеня ризику таких інвестицій;

- стратегії конкуруючих фірм. Значення цього фактора визначається можливістю інших господарюючих суб'єктів впливати на структуру ринку, інтенсивність конкурентної боротьби, коригувати отримання необхідних матеріальних ресурсів;

- поведінка споживачів, від якої багато в чому залежить наявність попиту на нововведення, що виникають у результаті розвитку інноваційних відносин. Врахування цього фактора для підприємства, що здійснює інноваційну діяльність, передбачає додаткові зусилля з формування майбутнього споживчого попиту на новий продукт, послугу, технологію і т. д. [4].

При цьому об'єктивні і суб'єктивні фактори координуються між собою, взаємопроникають і утворюють систему мотивації для формування інноваційної стратегії.

Фактори інноваційної активності можна поділити також на глобальні, що визначаються макроекономічними показниками, і локальні, які визначаються на мікрорівні підприємств [3].

До глобальних факторів можна віднести політичну ситуацію всередині країни і на міжнародному рівні, конкуренцію на зовнішньому ринку, відносини з владою, податкову політику.

В умовах середовища, сприятливого для реалізації нововведень, центр ваги в інноваційних відносинах зміщується в бік інноваційного потенціалу фірм-інноваторів – внутрішніх факторів, що впливають на інноваційну стратегію. Коли зовнішнє середовище економічної системи сприятливе для нововведень, вони цілком залежать від внутрішніх факторів інноваційної активності.

Інноваційний потенціал підприємства є сукупністю матеріальних, фінансових, трудових, інфраструктурних, інтелектуальних

інформаційно-комунікаційних ресурсів [3]. Можна виділити дві групи факторів, що визначають інноваційну активність: внутрішні, спрямовані на налагодження та управління інноваційною діяльністю на підприємстві, і зовнішні, що сприяють розширенню меж інноваційної діяльності.

Інноваційна діяльність базується на практичному використанні наукового, науково-технічного результату й інтелектуального потенціалу з метою отримання нової або радикально поліпшеної продукції, технології її виробництва, удосконалення соціального обслуговування.

Таким чином, інноваційний процес полягає в комерціалізації винаходів, отриманні нових технологій, видів продукції (послуг) та інших результатів інноваційної діяльності, забезпеченні рішень економічних, організаційно-технічних, соціальних завдань [1]. Цей вид діяльності стає дуже актуальним у зв'язку з кризовими явищами, що відбуваються, які значною мірою обумовлені технічним відставанням України, і повинен бути спрямований на переорієнтацію виробничого потенціалу з метою створення конкурентоспроможних підприємств.

Україна має потужний промисловий комплекс, структура якого належить до розвинутих. Його базові галузі становлять чорна і кольорова металургія, машинобудування, хімічна, легка і добувна промисловість. На сучасному етапі продукція чорної металургії є базою в галузях машинобудування та будівництва. Крім того, вона має велике значення у зовнішній торгівлі України та становить її експортну галузь. Проте промисловий комплекс і його провідні галузі перебувають на низькому рівні технологічного розвитку, більшість підприємств має істотний знос основних виробничих фондів, використовує морально застарілі технології виробництва, а питома вага використання нових технологій українознавча незначна. Крім того, промисловість України є надзвичайно ресурсомісткою. Тому інноваційний розвиток економіки країни, що передбачає техніко-технологічне переозброєння та зниження витрат ресурсів виробництва, випуск нової, високотехнологічної, наукомісткої, конкурентоспроможної продукції, має важливе значення та є пріоритетним на сучасному етапі.

Враховуючи той факт, що близько 90% виробленого в Україні внутрішнього валового продукту і майже 95% вартості основних фондів припадає на частку великих підприємств промисловості, не можна не простежити залежності стану економічної безпеки держави від рівня економічної безпеки таких підприємств [5].

Необхідність інтеграції національного промислового комплексу у світову промислову систему обумовлена тим, що національні товаровиробники матимуть широкі можливості вести конкурентну боротьбу з найкращими закордонними фірмами і, щоб перемагати в ній, змушені будуть, з одного боку, обирати стратегію інноваційно-інвестиційного розвитку, а з іншого — обов'язково забезпечувати власну економічну безпеку. Як свідчать дані табл. 1 та рис. 2, показники інноваційної активності підприємств України за період з 2000 по 2009 рр. не демонструють тенденцій швидкого і сталого зростання.

З наведених даних видно, що за останні кілька років триває падіння показників інноваційної діяльності України. У 2009 р. інноваційною

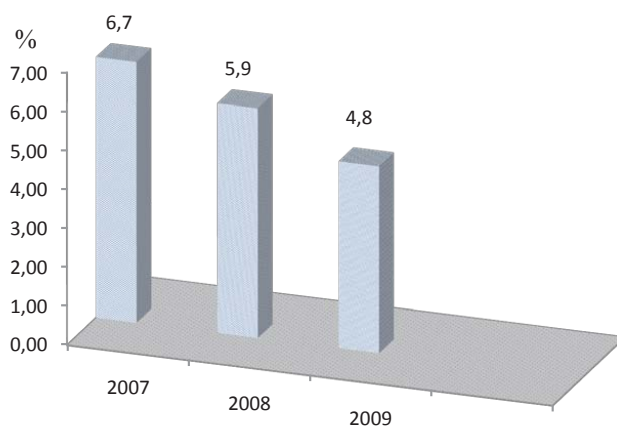
діяльністю у промисловості займалося 12,8% промислових підприємств, тоді як у 2008 р. – 13%, а в 2000 р. питома вага інноваційно-активних підприємств становила 18%. У країнах ЄС цей показник перебуває на рівні 40–60%. Частка реалізованої інноваційної продукції у загальній кількості промислової продукції в 2009 р. становила 4,8% проти 5,9% у 2008 р. [6].

Таблиця 1

Інноваційна активність підприємств України*

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	18,0	16,5	18,0	15,1	13,7	11,9	11,2	14,2	13
Питома вага підприємств, які впроваджували інновації, %	14,8	14,3	14,6	11,5	10,0	8,2	10,0	11,5	10,8
Впровадження нових технологічних процесів	1403	1421	1142	1482	1727	1808	1145	1419	1647
у т. ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	430	469	430	606	645	690	424	634	680
Освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	15323	19484	22847	7416	3978	3152	2408	2526	2446
у т. ч. нові види техніки	631	610	520	710	769	657	786	881	758
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	–	6,8	7,0	5,6	5,8	6,5	6,7	6,7	5,9

*Складено за [6].

Складено за [6].

Рис. 1. Частка реалізованої інноваційної продукції у загальній кількості промислової продукції, %

З даних рис. 1 прослідковується зниження частки реалізованої інноваційної продукції, яка у 2007 р. склала 6,7 %, у 2008 р. – 5,9, а за 2009 р. знизилась до 4,8%. Таке становище пов'язане із структурною реформованістю економіки країни, домінуванням у ній низькотехнологічних сировинних виробництв, які об'єктивно малосприйнятливі до сучасних наукових досягнень, набагато менш економічно ефективні, ніж виробництва високої технологічної складності. Економічні реформи проводилися в Україні без урахування науково-технологічного фактора і його впливу на конкурентоспроможність вітчизняної продукції.

Складено за [6].

Рис. 2. Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, та підприємств, які впроваджували інновації, %

Як видно з рис. 2, до кінця 2009 р. в Україні спостерігалось зниження питомої ваги промислових підприємств, що займалися інноваціями та впроваджували інновації. Таке становище пов'язано з негативними тенденціями, що склалися в інноваційній сфері, а саме: нестача власних коштів промислових підприємств, недостатня фінансова підтримка держави, значний обсяг витрат на інновації, високий економічний ризик, недосконалість законодавчої бази країни, відсутність кваліфікованого персоналу, що послаблює інноваційний потенціал України. Проте в останні роки відзначається незначне збільшення рівня інноваційної активності промислових підприємств, що зумовлене прагненням підприємств підвищити їх конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Інноваційні процеси в економіці України не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить зараз 12–14%, що менше в 3–4 рази, ніж в інноваційно розвинутих економіках. Наукомісткість промислового виробництва знаходиться на рівні 0,3%, що на порядок менше від світового рівня. При цьому майже третина коштів, що витрачаються на інновацій-

ну діяльність, припадає на закупівлю обладнання, у той час як на придбання прав на нову інтелектуальну власність або на проведення НДДКР витрати на порядок менші. Майже половина з інноваційних підприємств взагалі не фінансують проведення в інтересах свого виробництва наукових досліджень.

Таке становище обумовлене як браком коштів, так і відсутністю в останні роки дійової державної системи стимулювання інноваційної діяльності, зародки якої були поступово скасовані щорічними в останні 5 років поправками до відповідних бюджетних та інших законів.

Проте низький рівень наукоємності вітчизняного виробництва визначається не тільки дефіцитом грошей або браком стимулів і пільг. Фундаментальне значення має структура економіки. В українській економіці домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно належать до малонаукоємних галузей: добувна і паливна – 0,8–1%; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2%. У цілому в Україні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірничча металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно, майже 95% вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7–1% [2].

Важливим фактором, що забезпечує інноваційну активність, є вибір державної інноваційної політики. Рівень інноваційної активності підприємства повинен визначатися можливістю реалізації основних цілей стратегії інноваційного розвитку в довгостроковому періоді. Основні складові інноваційної активності підприємства повинні кореспондуватися з його економічними, науково-технічними, організаційними, соціальними та іншими завданнями. Так, три роки тому в Україні почала створюватися мережа регіональних центрів інноваційного розвитку. Сьогодні таких центрів налічується 13 (включаючи Київський) [6]. Метою їх діяльності є забезпечення інформаційно-аналітичної, методичної, організаційної та іншої підтримки інноваційного розвитку регіонів України. Такі центри здійснюють аналіз інноваційного потенціалу та забезпечують наукову та іншу підтримку впровадження програм і проектів інноваційного розвитку регіонів, у тому числі через механізм програмно-цільового фінансування відповідно до законодавства на конкурсній основі науково-технічних програм і окремих розробок, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів науки і техніки. Серед інших завдань центру – сприяння розвитку інформаційно-консалтингового забезпечення інноваційної діяльності та інноваційного розвитку, підтримка процесу становлення та розширення регіональної інноваційної інфраструктури, а також реалізація відповідно до законодавства України пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. Концентрація ресурсів держави та великих промислових підприємств на проривних напрямках зростання інноваційної активності дозволить підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції, освоїти нові ринкові ніші і прискорити темпи економічного зростання, зміцнивши тим самим економічну безпеку всіх учасників процесу, у зв'язку з чим формування інноваційного партнерства типу «держава – регіон – великий бізнес», що базується на гармонізації інтересів учасників цього ланцюжка, не може не стати актуальним плацдармом науково-практичних досліджень.

Інновації є рушієм економічного зростання країни, тому Україні необхідно почати реалізовувати свій інноваційний потенціал. Згідно з рейтингом Всесвітнього економічного форуму, Україна посідає 63-тє місце зі 139 країн за показником «інновації», випереджаючи Росію, Португалію, Угорщину, Польщу, Латвію, що свідчить про її великий інноваційний потенціал [5]. Підтримка держави є визначальним фактором розвитку інновацій в Україні. Як зазначив голова Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації, академік НАН України Володимир Семиноженко: «Рушійною силою бізнесу є прибуток, а науки – чистий інтерес. Тільки на державному рівні можна пов'язати різноспрямовані громадські інтереси в єдину життєздатну систему і створити національні стратегічні переваги на тривалу перспективу. Але державне фінансування – не синонім державного утримання. Згодом інновації повинні перетворитися на необхідність для кожного економічного суб'єкта». Такої ж думки дотримується генеральний директор «Майкрософт Україна» Дмитро Шимків: «Держава може і повинна інвестувати в розвиток інновацій, створивши сприятливі умови і нормативне середовище, а також ставши повноцінним учасником внутрішніх наукомістких ринків. Цього можна досягти, реалізуючи масштабні національні проекти у сфері технологій та інновацій, і таким чином стимулюючи внутрішній ринок і створюючи робочі місця» [6].

Найбільш інформативну оцінку стану інноваційного розвитку України в розрізі ключових факторів, що його визначають, отримано на основі використання індикаторів Європейського інноваційного табло, яке включає п'ять груп індикаторів: «рушійні сили інновацій», «створення нових знань», «інновації та підприємництво», «індикатори застосування інновацій», «інтелектуальна власність». Для об'єктивної оцінки стану інноваційного розвитку України важливе значення має визначення її відносної позиції в рамках країн ЄС за допомогою Європейського інноваційного індексу, Європейського інноваційного табло (ЄІТ).

За ЄІТ Україна знаходиться в останній за рівнем інновативності четвертій групі – «країни, що рухаються навздогін» зі значенням індексу 0,23. Цю групу становлять: Угорщина – 0,24, Росія – 0,23, Латвія – 0,22, Польща – 0,21, Хорватія, Греція – 0,20, Болгарія – 0,19, Румунія – 0,16, Туреччина – 0,08. Порівняно з іншими країнами ЄС відставання України становить: від «країн-лідерів» – приблизно у 3 рази (Швеція – 0,68), від «країн-послідовників» – у 2 рази (Великобританія – 0,48), від країн «помірні інноватори» – у 1,6 рази (Норвегія – 0,35) [3].

Ранжування країн на основі цього комплексного індикатора інноваційного розвитку має цінність у тому плані, що цей показник визначає, наскільки економічне зростання країни базується на інноваціях. Причому інновації в термінах ЄІТ розуміються в більш широкому контексті, ніж просто технологічні нововведення. Окрім досліджень, розробок, технологій, вони включають показники поширення нових знань і ступінь використання інформаційних технологій.

Розвиток будь-якої країни визначається розробкою та ефективним використанням інноваційних ідей. На жаль, рівень України на цей момент на світовій арені стосовно цього показника є досить низьким, що обумовлено багатьма факторами. Важливим етапом активізації іннова-

ційного розвитку є аналіз основних напрямів підвищення ефективності інноваційної діяльності як фактора забезпечення економічної стабільності та розвитку підприємств промислового комплексу.

З метою підвищення ефективності функціонування підприємства інноваційна діяльність повинна забезпечувати: найбільш повне і своєчасне задоволення потреб; конкурентоспроможність підприємства за показниками якості продукції та ефективності виробництва; досягнення балансу між стабільністю (управління традиційною технологією) і зусиллями з впровадження нової технології. Зберігаючи традиційну продуктивну технологію, необхідно частину ресурсів одночасно спрямовувати на впровадження нової технології, диверсифікуючи тим самим набір технічних засобів; організацію взаємодії внутрішніх і зовнішніх елементів системи розвитку, головними факторами якого є система інформації про ринок нововведень, відбір проектів з числа альтернатив і взаємна зацікавленість.

Для підвищення конкурентоспроможності підприємства на базі інноваційної діяльності необхідно чітко сформулювати мету, оцінити конкурентний потенціал підприємства, виявити сильні і слабкі сторони, розробити конкурентну стратегію і заходи щодо її реалізації.

Щодо металургійних підприємств України, то необхідна реалізація програми структурної перебудови галузі з використанням енергозберігаючих і екологічно безпечних технологій та устаткування. При таких витратах паливно-енергетичних ресурсів сьогодні, вітчизняна металургія неконкурентоспроможна. Реалізація цієї програми можлива при державній підтримці, наданні пільгових кредитів з боку держави за умови максимально можливого використання металургійного та енергетичного устаткування вітчизняного виробництва. Допмагаючи металургії, держава створює умови для розвитку вітчизняного машинобудування існуючих галузей промисловості. Таким чином, необхідне прогнозування споживання металу в основних секторах економіки (з урахуванням товарної структури прокату, його кількісних і якісних параметрів), розробка довгострокових програм розвитку галузей ГМК; створення бази даних з кон'юнктури світових ринків металів; розробка в рамках Національної програми розвитку гірничо-металургійного комплексу конкретних заходів щодо модернізації і технологічного відновлення діючих виробництв на інноваційній основі, поступового скорочення виробничого потенціалу за рахунок вилучення морально застарілих і фізично зношених потужностей, переходу на виробництво наукомісткої продукції і скорочення обсягів виробництва ресурсомістких видів прокату; розширення сортаменту і виробництва продукції з високою доданою вартістю, що буде мати підвищений попит на внутрішньому й зовнішньому ринках і буде спрямована на імпортозаміщення; перехід на нові прогресивні ресурсозберігаючі та екологічно безпечні технології, що дозволяють випускати більш якісну конкурентоспроможну продукцію, стимулювати зростання попиту і розширення внутрішнього ринку металопродукції; прийняття українського законодавства з оформлення торговельних операцій на внутрішньому й зовнішньому ринках за допомогою коштів телекомунікації і визнання легітимності електронного підпису; розробка і поширення методичних рекомендацій з основ електронної торгівлі й проведення семінарів із представниками вітчизняних підприємств.

З боку держави необхідна розробка та прийняття Закону «Про пріоритетне використання вітчизняної промислової продукції інвестиційного попиту». Найважливішою складовою цього нормативного акту має стати введення мораторію на використання імпортованих матеріалів, аналоги яких виробляються в Україні [8]. Розробка конкретних заходів державної промислової політики має бути спрямована на забезпечення реальної участі держави в процесах реконструкції і технічного переозброєння ГМК, створення нових організаційних міжгалузевих структур, які сприятимуть вирішенню проблем інвестування в процеси технологічної модернізації галузі. У рамках пріоритетних державних програм необхідно розробити заходи державної підтримки кредитування галузей промисловості споживачів металопродукції, зокрема машинобудування.

Список використаної літератури

1. Волкова О.І. Економіка й організація інноваційної діяльності: підручник / О.І. Волкова, М.П. Денисенко. — К.: Професіонал, 2004. — 960 с.
2. Колик А. Інновації для сектора В2В в Україні / А. Колик // <http://www.b2blogger.com>
3. Посталюк М.П. Влияние экономической системы на инновационную деятельность в условиях рынка / М.П. Посталюк // <http://www.tisbi.ru>
4. Степанова Е.А. Инновационная стратегия: потенциал, ограничения, предпосылки успешности / Е.А. Степанова // <http://www.tisbi.ru>
5. Сайт Державного комітету статистики // <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, проект. Державне агентство України з інвестицій та розвитку // <http://www.in.gov.ua>
7. Украине необходимо приступить к реализации своего инновационного потенциала // <http://www.debaty.org>
8. Харахулах В. Кризи приходять й уходять / В. Харахулах // *Металургійний компас*. — 2009. — № 6. — С. 39.

В статье рассмотрена экономическая сущность инноваций. Осуществлен анализ инновационной деятельности предприятий Украины за период 2000–2009 гг. Установлено, что государственная реформаторская политика, осуществляемая за годы преобразований, не способствовала повышению инновационной активности. Обоснована необходимость постоянного внедрения инноваций на промышленных предприятиях как определяющего фактора экономического роста.

Ключевые слова: *инновация, инновационный процесс, инновационный потенциал, конкуренция, инновационная активность.*

The article describes the economic essence of innovation. The analysis for the innovative enterprises' activity had been accomplished for the 2000–2009 periods. It was established that the state reformatory policy which were pursued during the years of transformation was not contributed to the innovative improvement. The necessity of continuous innovation is proved in the industrial enterprises as a determinant of economic growth.

Key words: *innovation, innovative process, competitiveness, innovative activity.*

Надійшло 15.10.2010.